

УДК 330.131.5:658

© 2012

Андрусяк Н. О., кандидат економічних наук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ҐРУНТУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рецензент – кандидат економічних наук В. М. Андрусяк

Досліджується економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. За зведеною статистичною звітністю проведено аналіз основних економічних показників виробництва овочів відкритого ґрунту. Із використанням у розрахунках інтегрального індексу сукупної ефективності встановлено територіальні відмінності в ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту. Визначено фактори, що зумовлюють результати діяльності; обґрунтовано напрями покращання економічної ефективності виробництва овочевих культур.

Ключові слова: економічна ефективність, інтегральний індекс сукупної ефективності, виробництво овочів відкритого ґрунту, результати діяльності, рентабельність виробництва, прибуток.

Постановка проблеми. Потенціал України у виробництві овочів відкритого ґрунту досить значний. Передусім це кліматичні умови й родючі ґрунти. Однак наші виробники не навчилися грамотно їх використовувати. Так, кілька років тому, коли український ринок овочевої продукції почав динамічно розвиватись, європейські виробники були стурбовані появою важливого конкурента, який (за їх прогнозами) міг забезпечити Європейський Союз дешевою овочевою продукцією. Проте й по даний час цього не відбулося – наші виробники недостатньо інвестують у технології. Вітчизняні овочі відкритого ґрунту до цих пір не можуть конкурувати з європейськими як за якістю, так і за ціною.

Європейські фермери не рахують прибуток щорічно. Вони це роблять один раз у п'ять років і при цьому основні інвестиції роблять у технології виробництва з метою зниження собівартості продукції. Тому українським виробникам необхідно приймати усі можливі заходи щодо покращання економічної ефективності виробництва, адже конкуренція на ринку овочевої продукції буде жорсткою й виробники будуть змушені працювати із та стабільно низькою рентабельністю.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питанням економічної ефективності виробництва присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: В. Андрійчука [1], Ю. Андрєєва [2], Г. Дмитрійчука, О. Лебединської [3], О. Тітаренко [5] та інших науковців. Наразі виникає необхідність глибокого аналізу факторів, що зумовлюють результати діяльності, а також обґрунтування напрямів покращання економічної ефективності виробництва овочевих культур. Поглибленого вивчення потребує й аналіз показників економічної ефективності вирощування овочів відкритого ґрунту на регіональному рівні. Необхідність вирішення зазначених питань, їх складність і актуальність для економіки України послужили основою для вибору теми дослідження даної статті.

Мета дослідження полягає у вивченні показників рівня економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, а також аналізу впливу на них різних факторів.

Матеріали і методи досліджень. Основними джерелами інформації стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів, що стосуються показників рівня економічної ефективності виробництва продукції, офіційні матеріали Державного комітету статистики та Головного управління статистики в Черкаській області. Методологічною й методичною основою дослідження є діалектичний та комплексний підхід до вивчення економічних явищ. У процесі дослідження використані наступні методи: монографічний, абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та порівняння.

Результати досліджень. Україна входить до числа провідних світових виробників овочів відкритого ґрунту. За період 1995–2010 рр. виробництво овочів в Україні становило в середньому 6957 тис. т на рік. Основними регіонами виробництва овочів є Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Луганська, Оде-

ЕКОНОМІКА

ська, Полтавська, Херсонська, Харківська області, в яких у 2010 році було зосереджено близько 60 % виробництва овочів відкритого ґрунту.

Черкаська область відноситься до регіонів із сприятливими природно-кліматичними умовами для вирощування овочів відкритого ґрунту. Із даної групи культур у регіоні вирощується капуста, огірки, помідори, буряки столові, морква столова, цибуля, часник, зелений горошок, гарбузи столові, кабачки, перець солодкий та баклажани. Виробництво овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області динамічно розвивається.

Встановлено, що валовий збір овочів відкритого ґрунту за період 2005–2010 рр. має тенден-

цію до спадання (табл. 1). Порівняно з 2005 р., у 2010 р. він зменшився на 23,1 тис. ц і досягнув розміру – 504,5 тис. ц. Проте валовий збір традиційних для регіону культур за відповідний період збільшився, зокрема з виробництва капусти (на 12,0 тис. ц), буряків столових (на 3,4 тис. ц), моркви столової (на 35,8 тис. ц), цибулі (на 19,4 тис. ц).

У територіальному розрізі основне виробництво овочів відкритого ґрунту зосереджено навколо м. Черкаси. Найбільшими виробниками овочів є Черкаський, Чорнобаївський та Золотоніський райони. Сільськогосподарські підприємства цих районів у 2010 р. забезпечували 91,24 % валового збору овочевої продукції області.

1. Динаміка валового збору овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, 2005–2010 рр. (тис. ц)

Культура	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р., у % до	
							2005 р.	2009 р.
Капуста	14,9	20,9	17,2	38,4	35,5	26,9	180,5	75,8
Огірки	6,6	20,3	9,1	3,3	3,6	4,7	71,2	130,6
Помідори	26,5	20,6	7,9	11,2	10,9	9,1	34,3	83,5
Буряки столові	5,9	17,1	2,8	20,5	14,3	9,3	157,6	65,0
Морква столова	7,6	15,5	8,9	37,2	35,3	43,4	571,1	122,9
Цибуля	14,3	18,8	13,4	16,1	26,0	33,7	235,7	129,6
Кабачки	24,9	9,4	2,2	2,1	10,2	86,9	349,0	852,0
Зелений горошок	88,0	119,0	52,8	137,0	15,1	3,8	4,3	25,2
Інші овочі	338,9	388,0	294,6	489,2	472,4	286,7	84,6	60,3
Разом	527,6	629,6	408,9	755,0	623,3	504,5	95,6	80,9

2. Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області, 2001–2010 рр.

Показник	Рік							Зміна %, (+, -)	
	2001	2003	2004	2005	2006	2008	2010	2010 р. до	
								2001 р.	2008 р.
Затрати праці на 1 ц, люд.-год.	13,0	7,2	4,7	3,8	5,7	6,1	5,4	41,54	88,52
Виробнича собівартість 1 ц, грн	38,62	36,27	38,19	58,90	58,31	77,40	85,40	221,13	110,34
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	40,84	43,82	52,49	105,50	72,07	86,87	92,90	227,47	106,94
Ціна реалізації 1 ц, грн	43,01	55,36	59,74	91,49	63,68	55,97	90,93	211,42	162,46
Прибуток (збиток): на 1 ц реалізованої продукції, грн	2,17	11,54	7,25	-14,01	-8,39	-30,90	-1,97	-4,14	29,93
на 1 га площі, грн	118,5	773,2	574,2	-1366	-800,4	-2179	-183,2	-301,7	1995,8
Рентабельність продажу, %	5,0	20,9	12,1	-15,3	-13,2	-55,2	-2,2	-7,2	53,0
Рівень рентабельності (збитковості), %	5,3	26,3	13,8	-13,3	-11,6	-35,6	-2,1	-7,4	33,5

Встановлено, що за період 2001–2004 рр. рівень рентабельності вирощування овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області мав позитивну тенденцію, що свідчило про відносно стабільний стан розвитку галузі (табл. 2).

Проте, починаючи з 2005 р. по 2010 р. включно, виробництво овочів відкритого ґрунту в регіоні стало збитковим. Зокрема, у 2010 р. сільськогосподарські товаровиробники області від реалізації овочів відкритого ґрунту одержали на 1 га площі 183,2 грн збитку (при рівні збитковості 2,1 %). Таку ситуацію можна пояснити тим, що собівартість зростала швидше, ніж ціни на овочеву продукцію.

Затрати праці на виробництво 1 ц овочів відкритого ґрунту і на 1 га посівів за період 2001–2010 рр. мають тенденцію до зниження. Так, у 2010 р., порівняно із 2001 р., затрати праці на 1 ц

овочевої продукції знизилась у 2,41 разу, а порівняно з 2008 р. – на 11,48 %. Причинами зниження рівня затрат на одиницю продукції є як організаційні, економічні фактори, так і технологічні. Основним із технологічних чинників є зростання урожайності овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах регіону. В 2001 р. при урожайності 54,6 ц/га трудомісткість становила 13 люд.-год. на 1 ц продукції, а в 2010 р. (при зростанні урожайності до 93,0 ц/га) трудомісткість знизилася до 5,4 люд.-год. Також за рахунок впровадження передових технологій у вирощуванні овочів відкритого ґрунту сільськогосподарські підприємства області, які передбачають механізацію робочих процесів, затрати праці на 1 га в 2010 р., порівняно із 2001 р., зменшилися на 207,6 люд.-год. (із 709,8 люд.-год. до 502,2 люд.-год.).

3. Розрахунок інтегрального індексу сукупної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області (в середньому за 2004–2010 рр.)

Райони	Урожайність, ц/га		Виробнича собівартість 1 ц, грн		Трудомісткість, 1 ц, люд.-год.		Ціна 1 ц, грн		Інтегр. індекс ефективності	Місце в ранжованому ряді
	середнє значення	індекс	середнє значення	індекс	середнє значення	індекс	середнє значення	індекс		
Городищенський	57,16	0,64	76,89	1,21	5,6	1,09	73,81	1,02	0,49	20
Драбівський	93,28	1,05	65,73	1,04	4,2	0,82	71,44	0,98	1,21	11
Жашківський	85,60	0,96	50,16	0,79	5,6	1,09	94,67	1,31	1,47	8
Звенигородський	73,26	0,82	86,32	1,36	6,8	1,32	96,57	1,33	0,60	17
Золотоніський	70,48	0,79	89,31	1,41	4,8	0,93	65,62	0,91	0,55	19
Кам'янський	50,66	0,57	40,41	0,63	4,3	0,83	58,87	0,81	0,88	14
Канівський	62,84	0,7	77,25	1,21	5,3	1,03	150,11	2,07	1,16	12
Катеринопільський	117,52	1,32	84,15	1,32	6,1	1,19	54,55	0,75	0,63	16
К.-Шевченківський	129,28	1,44	28,32	0,44	5,7	1,11	86,39	1,19	3,49	1
Лисянський	48,98	0,55	72,81	1,14	5,2	1,01	215,10	2,97	1,42	9
Маньківський	101,82	1,14	79,40	1,25	5,2	1,01	65,99	0,91	0,83	15
Монастирищенський	102,63	1,15	36,67	0,57	6,2	1,21	52,51	0,73	1,22	10
Смілянський	119,24	1,34	42,16	0,66	5,8	1,12	83,76	1,16	2,09	2
Тальнівський	105,88	1,19	55,79	0,88	5,1	0,99	97,30	1,34	1,83	5
Уманський	130,72	1,47	68,62	1,08	4,7	0,91	85,69	1,18	1,77	6
Христинівський	55,28	0,62	87,13	1,37	4,1	0,80	72,92	1,01	0,57	18
Черкаський	104,62	1,17	70,49	1,11	3,5	0,68	79,25	1,10	1,72	7
Чигиринський	99,48	1,12	39,08	0,62	4,8	0,93	74,39	1,03	1,98	4
Чорнобаївський	111,42	1,25	66,53	1,05	3,6	0,70	85,37	1,18	2,00	3
Шполянський	64,54	0,72	51,98	0,82	6,2	1,21	88,06	1,22	0,89	13
По області	89,20	1,00	63,46	1,00	5,14	1,00	72,36	1,00	×	×

Передові підприємства з вирощування овочевої продукції за рахунок економічно обґрунтованого й комплексного використання передових технологій досягають високих показників ефективності виробництва. Зокрема, СТОВ «Свант» Черкаського району завдяки дотриманню технології вирощування в 2010 році досягло рівня рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту в 55,4 %, при цьому урожайність становила 195,3 ц/га.

Використання в розрахунках інтегрального індексу сукупної ефективності дає можливість встановити територіальні відмінності в ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області (табл. 3). Як свідчать дані, в розрізі районів регіону спостерігається певна диференціація в рівні економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту серед сільськогосподарських товаровиробників. Так, найвищого показника рівня інтегрального індексу ефективності вирощування (3,49) досягли підприємства Корсунь-Шевченківського, Смілянського (2,09) та Чорнобаївського районів (2,00). Дану тенденцію можна пояснити тим, що в цих районах показники часткових індексів урожайності і ціни реалізації – одні з найвищих в області, а індекси трудомісткості та виробничої собівартості нижчі за середньорайонні.

Найнижчий інтегральний індекс сукупної ефективності вирощування овочів відкритого ґрунту спостерігається в Городищенському районі (0,49). Основним чинником цього є низька

урожайність і ціна реалізації, порівняно із середньорегіональними показниками та висока виробнича собівартість продукції.

Аналіз економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту доцільно проводити в розрізі культур, що вирощуються в регіоні, поскільки виробництво сільськогосподарськими підприємствами окремих видів овочевої продукції є прибутковим видом діяльності (табл. 4). Не зважаючи на те, що в цілому вирощування овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими товаровиробниками Черкаської області є збитковим, виробництво капусти, буряків і моркви столових, часнику і горошку зеленого – рентабельне. Зокрема, в 2010 р. рівень рентабельності виробництва часнику становив 156,18 %; сума одержаного прибутку на 1 га і на 1 ц продукції, відповідно, становила 25566,4 грн та 383,88 гривень. Вирощуючи зелений горошок, підприємства отримали 27,08 грн/ц прибутку при рівні рентабельності 30,32 %.

Рівень рентабельності виробництва буряків і моркви столових становив 19,38 та 24,62 % відповідно. Основними факторами, що вплинули на прибутковість вирощування даних культур, є відносно стабільна урожайність і висока ціна реалізації, що склалася на ринку овочевої продукції. Виробництво традиційних для регіону овочів відкритого ґрунту (огірків, помідорів, цибулі та ріпки) є збитковим. Так, сільськогосподарські підприємства Черкаської області в 2010 р., вирощуючи помідори, отримали на 1 га площі 7889,0 грн збитку при рівні збитковості 44,2 %.

4. Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області (в розрізі основних культур за 2010 р.)

Показник	Капуста	Огірки	Помідори	Буряки столові	Морква столова	Цибуля на ріпку	Часник	Горошок зелений
Урожайність, ц/га	143,8	65,2	87,2	207,1	203,9	82,1	66,6	41,7
Затрати праці на 1 ц, люд.-год.	4,3	6,8	7,3	5,2	5,7	4,3	7,8	1,4
Виробнича собівартість 1 ц, грн	116,28	210,23	204,62	86,76	71,24	132,48	245,80	89,31
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	143,86	245,46	253,80	93,56	84,35	146,32	386,12	108,49
Ціна реалізації 1 ц, грн	145,46	208,14	163,33	110,38	101,89	137,28	770,00	135,57
Прибуток (збиток), грн: на 1 ц реалізованої продукції	1,60	-37,32	-90,47	16,82	17,54	-9,04	383,88	27,08
на 1 га площі	230,1	-2433,3	-7889	3483,4	3576,4	-742,2	25566	1129,2
Рентабельність продаж, %	1,11	-15,20	-35,65	17,98	20,79	-6,18	99,42	24,96
Рівень рентабельності, %	1,38	-17,75	-44,21	19,38	24,62	-6,82	156,18	30,32

Виробнича собівартість 1 ц огірків у регіоні в 2010 р. становила 210,23 грн, а ціна реалізації – 208,14 гривень. Відповідно, сума одержаного збитку на 1 га площі склала 2433,3 грн при рівні збитковості 17,75 %. Основним фактором, що вплинув на низькі економічні результати вирощування огірків та помідорів в області, є низька їх урожайність. Водночас у багатьох зарубіжних країнах середньою вважається урожайність помідор 190 ц/га, а огірків – 250 ц/га [4].

Дослідження доводять, що навіть за низької урожайності (98,4 ц/га) виробництво помідорів залишається рентабельним, оскільки собівартість реалізованої продукції не перевищує ціни реалізації одиниці продукції. Причини низької урожайності можуть бути різними. Так, у ТОВ «Нива» Черкаського району, за даними попереднього аналізу потенційної урожайності, на площі 15 га передбачалося зібрати з кожного гектара посіву помідор понад 200 ц, проте за кілька днів до збирання внаслідок несприятливих погодних умов (сильний град) половина врожаю була втрачена, що зумовило майже дворазове підвищення собівартості.

У багатьох сільськогосподарських підприємствах внаслідок порушення строків виконання агротехнічних заходів також зазнають значних втрат врожаю. Зокрема в СТОВ «Дніпро» Чорнобаївського району через затримку зі збиранням помідор урожайність цієї культури в 2010 р. становила лише 125,6 ц на площі 16 гектарів. Внаслідок цього виробнича собівартість 1 ц помідор становила 140,42 грн, що стало причиною втрати частини прибутку. Такі приклади не поодинокі.

Основними факторами, що стримують підвищення економічної ефективності вирощування помідор, є, насамперед, низький рівень матеріально-технічного забезпечення, що не дає змоги

чітко дотримуватися технології виробництва. За сучасних умов єдиним способом гарантувати прибутковість і конкурентоспроможність виробництва є зниження собівартості одиниці продукції. Окремі підприємства, зокрема ПСП «Плешкані» Золотоніського району, навіть за порівняно невисоких витрат (86,40 грн на 1 ц), застосовуючи частково техніку у процесі вирощування капусти, отримали в 2010 році урожайність 235,6 ц/га, що дало змогу підвищити рівень рентабельності виробництва до 48,97 %. Завдяки цьому господарство отримало по 9968,24 грн прибутку на кожен гектар площі, що значно перевищує прибутковість вирощування капусти по Черкаській області.

Застосування інтенсивної технології вирощування ранньоспілого сорту капусти Росава в ТОВ «Тіньки» Чигиринського району на площі 5 га дало можливість отримати в 2010 р. значно більший прибуток на одиницю площі: при затратах 23656,74 грн на 1 га площі в цьому підприємстві отримали урожайність на рівні господарств Європи – 251,4 ц/га. Прибуток на 1 га капусти становив 12896 грн, а показники рентабельності продажу та рівня рентабельності, відповідно, становили 54,52 і 62,88 %. Використання досвіду таких підприємств, дотримання технології створить основу для підвищення урожайності, а отже й ефективності вирощування капусти в регіоні.

Висновки. Як свідчить досвід багатьох передових сільськогосподарських підприємств регіону із вирощування овочевої продукції, за рахунок економічно обґрунтованого і комплексного використання інтенсивних ресурсозберігаючих технологій та добору високопродуктивних сортів можна досягти високих показників ефективності виробництва.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2004. – 624 с.
2. Андреев Ю. М. Овощеводство / Ю. М. Андреев. – М. : ПрофОбрИздат, 2002. – 256 с.
3. Лебединська О. І. Сучасний стан овочівництва відкритого ґрунту в Україні / О. І. Лебединська // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: колект. монографія у 2-х т. – Т. 1 / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. –

- К. : ІАЕ, 2001. – С. 588–590.
4. Плодоовочевий ринок України : довідник. – Дніпропетровськ : ІА «АПК-Інформ», 2005. – 104 с.
5. Титаренко О. М. Формування регіонального овочевого продуктового підкомплексу в умовах переходу до ринкових відносин / О. М. Титаренко // Наукові доповіді Національного аграрного університету, 2006. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Nd/2006-1/06tomtme.htm>.